

למיסבר קראי

על פי חז"ל

חג המצות

שבעת ימים מצות תאכלו

וכתוב זה לא נכתבה אצל מצות קרבן פסח אלא הוא מצות מצה בלבד.

(ב) והנה פסוק זה בערב תאכלו מצות בשלמותה הוא **בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש בערב**, ובאמת פסוק זה לא מיירי רק מלילה ראשונה, אלא נקט לילה ראשונה להתחלת זמן אכילת מצה, ונמשכת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב, והוא כעין שאר הפסוקים שכתוב **שבעת ימים תאכלו מצות**, וצ"ב הלא כבר דרשו חז"ל שכל היכא שהכתוב אומר שבעת ימים תאכלו מצות אינו אלא רשות, והאיך למדו מכאן שלילה הראשון קבעו חובה.

ולכאורה חז"ל קבלו שבזה שהתורה שינה הלשון משאר מקומות שכתוב סתם שבעת ימים תאכל מצות, וכתבה הכא התחלת הזמן וסוף הזמן, נמצא שנכתבה זמן לילה ראשונה בהדיא, **בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות**, שהוא בא ללמד שאף ששאר ימי החג אכילת מצה בהם הוא רשות, אבל לילה ראשונה הוא חובה לאכול מצה.

ויתכן שחז"ל למדו כן, שמאחר שבודאי איכא חובה לאכול מצה בלילה ראשונה עם הקרבן פסח, ונכתבה בהדיא בתורה על מצות ומרורים יאכלוהו, ורק שהיינו יכולין לומר שחיוב זה הוא רק בזמן שבית המקדש קיים ואיכא פסח, שחיוב מצה הוא רק חלק ממצות קרבן פסח, לזה סגי מה שפרט התורה התחלת הזמן לילה ראשונה בהדיא, לגלות שחיוב לילה ראשונה אינו תלוי בקרבן פסח אלא נוהג גם בזמן שאין בית המקדש קיים, ונמצא שפסוק **בערב תאכלו מצות**, אינו חיוב חדש על מצות מצה בזמנה"ז, אלא חזר הכתוב עוה"פ על מצות מצה שנכתב כבר עם קרבן פסח, ולכן סגי בשינוי הלשון, בזה שפירטה התורה בהדיא אכילת מצה בלילה ראשונה, ללמוד מזה שחובה לאכול מצה בלילה ראשונה על אף ששאר ימים אין אלא רשות.

וכן משמעות סוגית הגמ' שם, דהנה באמת הא מילתא דבזמנה"ז שאין ביהמ"ק קיים אם מחויבין מן התורה לאכול מצה שני במחלוקת, דאיתא שם מח' רבא ור' אחא בר יעקב, רבא סובר מצה בזמנה"ז מדאורייתא, דאע"ג דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, ובפשוטות הוא חלק ממצות קרבן פסח ולא מצוה בפני עצמו, אבל **"מיהדר דהדר ביה קרא"**, פי' חזר הכתוב עוד הפעם על מצות מצה בפני עצמו ולא ביחד עם קרבן פסח. אבל ר' אחא בר יעקב סובר שמצה הוא חלק ממצות קרבן פסח, ולא מצוה בפני עצמו, ובזמנה"ז דליכא קרבן פסח הוי מצות מצה רק מדרבנן, והא דכתיב **בערב תאכלו מצות**, שחזר הכתוב עוה"פ על מצות מצה בפני עצמו, אתא לחייב במצוה מי שהוא טמא או בדרך רחוקה ואינו אוכל קרבן פסח, וקמ"ל שאעפ"כ מחויב במצוה.

ועוד איתא בגמ' שם ע"ב, אחר שהביא הגמ' מח' רב"ע ור"ע בסוף זמן אכילת קרבן פסח, שדעת רב"ע שאכילת קרבן פסח הוא עד חצות שנאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה, ויליף גז"ש נאמר כאן בלילה הזה ונאמר להן ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, מה להלן

כתוב בתורה בפ' בא (יב טו) **שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי**.

הנה בכל פעם שהתורה כתבה מצות מצה ואיסור חמץ, כתיב שבעת ימים תאכל מצות, כאילו הוא מצוה מחויבת שתאכלו מצות כל שבעת הימים כמו בלילה ראשונה, ולכאורה לפי פשוטות הקרא הוא מצוה לאכול כזית מצה ביום ובלילה כל שבעת הימים, וכן פי' האבן עזרא "על דרך הפשט יש חיוב באכילת מצה בכל שבעת ימי הפסח". ועוד כתוב בפסוק יח **בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש בערב**. אבל בפסוק זה איכא שינוי קצת, שלא כתבה התורה שבעת ימים תאכלו מצות, אלא כתב תחלת זמן אכילת מצה וסוף הזמן, תחלת הזמן הוא **בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות**, וסוף הזמן הוא **עד יום האחד ועשרים לחדש בערב**, שהוא יום השביעי של פסח. וכן להלן בפ' קדש לי כל בכור כתיב **שבעת ימים תאכל מצות וביום השביעי חג לה'**, **מצות יאכל את שבעת הימים**. וכן במשנה תורה בפ' ראה בפרשת המועדות כתיב אחר מצות קרבן פסח **לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני**, וסוף הפרשה כתיב עוד הפעם מצות מצה אבל בשינוי גדול, **ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך**, במקום לכתוב שבעת ימים תאכל מצות כתבה התורה ששת ימים תאכל מצות.

וחז"ל דרשו מהאי קרא **ששת ימים תאכל מצות** שבא ללמד שכל שבעת הימים חוץ מלילה ראשונה אינו חובה לאכול מצה אלא רשות, שהאי ששת ימים תאכל מצות הוא ששת ימים הראשונים של חג המצות, שהרי הפסוק מסיים ויום השביעי עצרת לה' אלהיך, שיום השביעי הוא רק עצרת ואין בו חובה לאכול מצה, נמצא הפסוק מלמד שיום השביעי אינו חובה לאכול מצה, ומכאן אתא למד לששה ימים ראשונים שגם בהם אינו חובה לאכול מצה, שהרי דבר שהי' בכלל ויצא מן הכלל ללמד, כגון יום השביעי שהי' בכלל שבעת ימים תאכל מצות, ויצא מן הכלל ללמד שאין בו חובה לאכול מצה, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא, שכל שבעת הימים אין בו חובה לאכול מצה, מה שביעי רשות אף ששה רשות.

כן הוא בגמ' פסחים קכ. **ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך, מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות, מאי טעמא הוי דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא**.

ולפי זה נמצא שגם בלילה ראשונה שהי' בכלל השבעת ימים הוא רק רשות לאכול מצה ולא חובה, ועי' שם בבבלייתא עוד, יכול אף לילה הראשון רשות, תלמוד לומר על מצות ומרורים יאכלוהו, שהוא חלק ממצות קרבן פסח לאכלו עם מצה ומרור, ממילא הוא חובה בלילה ראשונה. אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים, ואין כאן מצות קרבן פסח, מנין לנו שהוא חובה לאכול מצה ת"ל **בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה**,

חצות אף כאן ואכלו את הבשר בלילה הזה הוא רק עד חצות. ואמר רבא **אכל מצה בזמן הזה אחר חצות לר"א בן עזריה לא יצא ידי חובתו**, פי' לא מיבעיא בזמן דאיכא פסח שבודאי לא יצא ידי חובת מצה אחר חצות, שהרי איתקש לפסח ומצותו ג"כ רק עד חצות, אלא אפי' בזמן הזה דליכא פסח הוי מצותו רק עד חצות. ופריך **פשיטא דכיון דאיתקש לפסח כפסח דמי**, ומשני **מהו דתימא הא אפקיה קרא מהיקישא קמשמע לן דכי אהדריה קרא למילתא קמייתא אהדריה**, ופי' הרשב"ם שמהו דתימא שאפקיה רחמנא מהיקישא, שבזמן הזה לא הוקש מצות אכילת מצה לקרבן פסח, שהרי בזמן דליכא פסח אינו חובה לאכול מצה בלילה ראשונה משום על מצות ומרורים יאכלוהו דאיתקש לפסח, שהרי מצות מצה כל שבעת הימים הוא רשות ולא חובה ולילה ראשון בכלל, ומצות על מצות ומרורים יאכלוהו הוא רק בזמן דאיכא פסח, ואי משום בערב תאכלו מצות, הרי לא הוקש באותו קרא לפסח, וא"כ מנין לנו שזמנו רק עד חצות, וע"ז קמ"ל רבא, שכאשר החזיר הכתוב את אכילת מצה בזמנה"ז לכלל חיוב בפסוק בערב תאכלו מצות, למילתא קמייתא אהדריה, החזירה לענינה הראשון שהי' נוהג בזמן שבית המקדש הי' קיים, וזמן אכילה עד חצות כבזמן דאיכא פסח.

הרי לנו מדברי הגמ' במצות בערב תאכלו מצות הגדר הוא שאהדריה קרא, פי' שחזר הכתוב על מצות מצה עוה"פ, ולא עוד אלא למילתא קמייתא אהדריה, שיש לו הדינים של מצות על מצות ומרורים יאכלוהו, כבזמן דאיכא פסח, כגון לאכלו עד חצות. והנה מיתאמרא בי מדרשא חידושו הנפלא של הגאון ר' איצ'ל פאנאוויטשער זצ"ל והובא בספרו זכר יצחק סימן פ', ליישב קושית העולם על הירושלמי שהובא בתוס' קידושין לח. אמאי לא אכלו ישראל כשבאו לארץ ישראל מצה של חדש, נייתי עשה דמצה וידחה ל"ת דחדש. והקשו על הירושלמי מאי הוא הקושיא, הלא קיל"ן בפסחים לה: שאין יוצאין במצה של טבל משום דכל מצה שאינו בבל תאכל חמץ אינו בקום אכול מצה, ואיסור חמץ לא חל על איסור טבל, וא"כ ה"נ מצה של חדש פסולה למצות מצה, שאסור משום חדש ולא חל עליו איסור חמץ, ולא מהני כאן עדל"ת, ומה קושית הירושלמי.

ותירץ דבמצה איכא שתי מצות, מצות בערב תאכלו מצות שהוא עצם חובת אכילת מצה, ומצות על מצות ומרורים יאכלוהו שזה מכלל חיובא דאכילת פסחים. ונראה דכל פסולי מצה כגון לחם עוני ופסול טבל וכדו', זהו רק במצה הנאכלת משום חובת היום דבערב תאכלו מצות, אבל מה שצריך לאכול מצה עם הפסח משום על מצות ומרורים יאכלוהו לזה כל מצה כשירה. וא"כ י"ל דזהו שפריך בירושלמי אמאי לא אכלו מצה כלל, הרי משום מצות מצות ומרורים יאכלוהו היו יכולים לאכול מצה של חדש משום דעדל"ת, ואיה"נ שלא היו מקיימין מצות בערב תאכלו מצות אבל היו מקיימין מצות על מצות ומרורים יאכלוהו.

ולדבריו נמצא שיש ב' מצות מצה, א' על מצות ומרורים יאכלוהו ב' בערב תאכלו מצות, וכל הפסולים במצה אינן אלא במצה הנאכלת משום בערב תאכלו מצות, אבל כשרים למצות על מצות ומרורים יאכלוהו, נמצא שהפסוק בערב תאכלו מצות אינו רק גילוי מילתא שמצות על מצות ומרורים יאכלוהו נוהג אפי' בלי קרבן פסח, אלא הוא מצוה חדשה ומביא עמו דינים חדשים.

וצריך לומר לפי דבריו שאע"פ שהפסוק נקט בערב תאכלו מצות להתחלת הזמן וסיים עד יום האחד ועשרים לחדש בערב, וכאילו כתב עוה"פ שבעת ימים תאכלו מצות, אעפ"כ קיבלו חכמ"ל בזה ששינה התורה הלשון, וכתבה בהדיא התחלת הזמן לילה ראשונה, שלא זה בלבד שנוהג מצות אכילת מצה אפי' בזמנה"ז דליכא פסח, אלא הוא מצוה חדשה שאינו תלוי כלל בקרבן פסח, ונוהג אפי' בזמן דאיכא קרבן פסח, ויש לו דינים חדשים שנתחדשו רק במצוה זו.

אבל עיקר דבריו צריכין ליישב מסוגית הגמ' הנ"ל שמבואר שבפסוק בערב תאכלו מצות "אהדריה קרא" פי' חזר כתוב עוה"פ על מצות מצה, ולמילתא קמייתא אהדריה שיש לו הדינים של מצות על מצות ומרורים יאכלוהו ואכמ"ל.

ומצאתי בשו"ת בן פורת להגר"י ענגיל (ח"ב סימן ו') שכתב שיש לומר שמצות מצה יש בו ב' מצוות, א' עשה דבערב תאכלו מצות המחייבת לאכול מצה מפאת מצות מצה בעצמותה וזה נוהג תמיד גם בזמן דליכא פסח, ב' עשה דעל מצות ומרורים יאכלוהו שהוא מצוה בפני עצמו והוא מצות הפסח שתהי' המצה נאכלת עמו. והוא כדברי הזכר יצחק שהם ב' מצות נפרדות, ועי"ש שרצה ליישב בזה מה שהקשו שהאיך הי' הו"א שמצות מצה תדחה ל"ת דחדש הלא אין עשה דוחה ל"ת ועשה, אבל לפי"ז נמצא דהוי מצות מצה ב' מצות עשה, ותרי עשה דחו ל"ת ועשה.

אבל כתב ע"ז ואולם זה אינו, דנהי דקרא ומצות על מרורים יאכלוהו מחייב בפסח לאכול מצה עמו, מ"מ אכתי אינו מצוה בפ"ע מכח זה, דאכתי רק חיוב אחד הוא לאכול מצה תמיד בין כשיש פסח בין כשאין פסח, וה"ל רק כמצוה שהוזכרה פעמיים שאין נחשבת ב' מצוות, ע"כ. וזה הוא כמו שמשמע מדברי הגמ' שפסוק בערב תאכלו מצות אהדריה קרא, שחזר הכתוב עוד הפעם על מצות ומצות על מרורים יאכלוהו.

ג) והנה לפי"ז שמצות מצה כל שבעת הימים אינו אלא רשות, א"כ זה שכתבה תורה שבעת ימים תאכל מצות, ביאורו הוא, שבעת ימים תאכל מצות ולא תאכל חמץ, ועי' ברש"י פסחים כח: בתו"ד וז"ל מצות יאכל ולא חמץ ואם רצה ליזון שלא מחמץ ושלא ממצה הרשות בידו עכ"ל, וכן הוא לשון רש"י סוכה כז. "ללמד שאכילת מצות האמור בו אינו חובה אלא אם באת לאכול תהא אכילתך מצה ולא חמץ".

ועי' במזרחי שכתב וז"ל וא"ת כיון דכל יומי רשות ולא חובה חוץ מליל ראשון, א"כ קראי דשבעת ימים מצות תאכלו וששת ימים תאכל מצות למה לי, לא לכתוב רחמנא אלא בראשון בארבעה עשר בערב תאכלו מצות, והוא לחובה, ולמה לי שבעת ימים תאכל מצות וששת ימים תאכל מצות. ויש לומר אורחא דמילתא הוא לומר שכל אותן שבעת הימים שאינכם אוכלים חמץ תסתפקו באכילת מצה, וכדי שלא נטעה לומר שהן לחובה, נכתב קרא דששת ימים ויום השביעי עצרת ללמד שהוא באמת רשות עכ"ל.

ובגור ארי' תירץ דלכך כתבה התורה שבעת ימים תאכל מצות, דבפ' כל שעה (לח:): איכא ברייתא דמפיק קרא "שבעת ימים תאכלו מצות", להוציא חלות תודה ורקיני נזיר שאין יוצאין בהן מצות מצה, דבעינן מצה הנאכלת לשבעת הימים, שאפשר לאכול כל שבעת ימי החג, וחלות תודה ורקיני נזיר אינן נאכלין אלא ליום ולילה אחד.

ועוד תי' בגור אר' כי כל שבעת הימים הם רשות, ולא תאמר שאם אוכל מצות עובר בבל תוסיף, לכן כתב שבעת ימים תאכל מצות שהוא רשות ואינו עובר בבל תוסיף. ולדעת רבא דס"ל במס' ר"ה כח: דלעבור בבל תוסיף שלא בזמנו צריך כונה שעושה לשם חובה, אבל שלא בכונה לא עבר שלא בזמנו, לכאורה לא מסתבר לומר שאם מכוין למצוה שאינו עובר, ואם אינו מכוין למצוה ממילא אינו עובר, וא"כ אם לא כתבה התורה שבעת ימים מצות תאכלו, הוי שבעת הימים שלא בזמנו וממילא אינו עובר בלא כונה, ומה חידש הקרא. אבל נראה דגם לרבא חידשה התורה בזה כיון דנקרא חג המצות אפילו שמכוין למצוה אינו עובר, דכיון שהכתוב אומר "שבעת ימים תאכל מצות" ששבעת ימים אלו הם רשות לאכול מצות, אם אוכל בהם מצות אפי' לשם חובה אין כאן איסור, כיון שהתורה נתנה לך רשות אם אתה רוצה לאכול אכול, אם הוא אוכל לשם מצוה אינו עובר בבל תוסיף.

ובחת"ס (חידושי פסחים דף לה) תי' ג"כ כתי' הגור אר' וז"ל דלכן כתבה התורה שבעת ימים מצות תאכלו אפי' שאינו אלא רשות, דהו"א דאסור במצה משום בל תוסיף וכל ז' ימים הוי כזמנו, ובזמנו עובר בבל תוסיף בלא כונה, קמ"ל שהוא רשות וליכא הוספה עכ"ל. (ונראה לי שיש חילוק גדול בין החת"ס והגור אר', דלדעת הגור אר' בלי הפסוק שבעת ימים מצות תאכלו הוי אמרינן דכל ז' ימים נקרא שלא בזמנו, ולכן הקשה לו מה חידשה התורה בזה שאינו עובר בבל תוסיף כל ז' באכילת מצה לדעת רבא הסובר דלאחר זמנו אינו עובר בלא כונה, הלא בלי כונה לעבור ממילא אינו עובר, ובכונה לצאת ידי חובה לא מסתבר דאינו עובר אפי' אחר שכתב התורה שבעת ימים מצות תאכלו, ולכן חידש דע"כ קמ"ל דאפילו בכונה לצאת ידי חובת מצות אכילת מצה אינו עובר בבל תוסיף, כיון דנתנה התורה רשות לאכול מצה, אפי' אם אוכל לשם חובה אינו עובר בבל תוסיף. אבל לדעת החת"ס אם אוכל לשם חובה עובר בבל תוסיף אפי' שכתבה התורה שבעת ימים מצות תאכלו, ורק אם אינו מכוין למצוה אז אינו עובר בבל תוסיף, דלדעתו הוי כל ז' ימים כזמנו אפי' בלי הכתוב שבעת ימים מצות תאכלו, ובזמנו עובר אפי' בלא כונה, וחידשה התורה בפסוק שבעת ימים מצות תאכלו שהוא רשות וליכא הוספה אם אוכל בלא כונה, אבל בכונה לצאת ידי חובה עובר בבל תוסיף, ואכמ"ל).

ד) ועי' במזרחי שכתב שיש לתמוה למה לא דרשו שלכן כתבה התורה קרא דשבעת ימים מצות תאכלו, ללאו הבא מכלל עשה, לומר שבעת ימים תאכלו מצות ולא חמץ, ועובר על אכילת חמץ בלאו ועשה, שלא הבא מכלל עשה.

ועי' בגור אר' שכתב שאין זו קשיא דלא יתכן לומר דאתי ללאו הבא מכלל עשה, דמדכתב תאכל מצות לא נוכל למילף שלא לאכול חמץ, דא"כ נלמוד דכל דבר אסור לאכול חוץ ממצה כל ז', דדוקא קאמר שבעת ימים תאכלו מצות, ומשמע דלא נאכל פירות ג"כ, דגם הוא אינו מצה, ולמה נפרש דהכונה הוא רק תאכל מצות ולא חמץ, דאטו ולא חמץ כתיב בקרא, וא"ת דאיה"נ שלא יאכל כי אם מצה, אם אסר לנו התורה לשיתות רק לאכול מצה, וימות בצמא. ואילו כתוב שבעת ימים ימים תאכלו לחם מצה, למדנו מזה אבל לחם שאינו מצה והיינו לחם חמץ לא תאכלו, אבל לא כתיב רק לאכול מצה, ומשתמע דלא תאכלו מידי דלאו מצה הוא, ולא כתב

איסור חמץ יותר ממידי אחריתי, ולכן א"א לומר דבא המקרא לעבור בעשה על אכילת חמץ.

והנה המזרחי ושאר מפרשים פירשו דלפי דברי חכז"ל שדרשו שאכילת מצה כל ז' אינו אלא רשות, וא"כ זה שכתבה התורה שבעת ימים תאכלו מצות, הכונה תאכלו לחם מצות ולא לחם חמץ, וכן הוא בפירוש בדברי רש"י הנ"ל במס' פסחים כח: ובמס' סוכה כז. "אלא אם באת לאכול תהא אכילתך מצה ולא חמץ", שמצה הוא ההיפך מחמץ, וכונת התורה הוא לשלול רק חמץ ולא שאר מאכלים, והוא רק אורחא דמילתא הוא לומר שכל אותן שבעת הימים שאינכם אוכלים חמץ תסתפקו באכילת מצה, וא"כ שפיר הקשה המזרחי דלמה לא נפרש שלא רק משום אורחא דמילתא כתבה התורה שבעת ימים מצה תאכלו, אלא התורה כתבה כן לעבור באיסור עשה על אכילת חמץ.

אבל הגור אר' לא ניחא ליה בזה, ולדעתו אם משמע שבעת ימים מצות תאכלו לשלול מיני מאכל אחרים אז שולל הכל, כל מיני מאכל חוץ משתיה, ואין שום טעם לומר שאתא לומר רק "ולא חמץ" דאטו לחם מצה כתיב בקרא, וא"כ כיון שאין מפרשים הקרא לומר מצות תאכלו ולא דבר אחר, אז בודאי שאינו בא לאיסור עשה על אכילת חמץ. ונמצא דלדעתו כונת הקרא הוא רק שנאכל מצה שבעת ימים, ושפיר הק' לעיל למה כתבה התורה שבעת ימים כשבאמת אינו חובה אלא לילה ראשונה, ותי' ב' תירוצים, א' שאתא ללמד שבעינן מצה הנאכלת לשבעת ימים, ולא חלות תודה ורקיני נזיר, ב' שבא הכתוב לומר שרשות הוא לאכול מצה כל ז' ואינו עובר בבל תוסיף.

וצריך לומר לדעתו שמפרש כך, דלעולם לא קאי הקרא אלא אלילה ראשונה, ושבעת ימים שכתבה התורה הכונה הוא, בלילה ראשונה תאכל מצה שיכולין לאכול שבעת ימים, ואין כונת התורה כלל לומר שנאכל מצה שבעת ימים. אבל לתי' ב' שפיר קאמר קרא שנאכל מצה שבעת ימים ולא קאי רק אלילה ראשונה, ואתא לומר בזה שליכא איסור בל תוסיף, ודו"ק.

ובאמת הביאו המפרשים ירושלמי פסחים (פ"א ה"ד) דנתחדש בהאי קרא איסור עשה על אכילת חמץ, דאיתא התם ר' יודה אית ליה עשה ול"ת על אכילתו וכו' עשה על אכילתו שבעת ימים תאכל עליו מצות ולא חמץ, כל ל"ת הבא מכלל עשה עשה.

וכן מפורש בדברי החרדים במנין המצוות התלויות בבושט (פרק י"ד אות י"א) וז"ל לפרוש מאכילת חמץ בפסח, דכתיב שבעת ימים תאכל מצות, ואמר' בירושלמי שאין זו מצוה שיאכל מצה כל שבעת הימים, דליכא חיוב אכילת מצה רק בליל ט"ו כזית, אלא לדיוקא אתא שבעת ימים תאכל מצות הא חמץ לא, ולאו הבא מכלל עשה עשה, נמצא האוכל חמץ בפסח מלבד לאו וזכרת דאיכא, איכא נמי איסור עשה עכ"ל. (ושמא סברי המזרחי והגור אר' דהבבלי חולק על הירושלמי בזה).

וז"ל הרמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ו ה"א מצות עשה מן התורה לאכול מצה בליל חמשה עשר שנאמר בערב תאכלו מצות. בכל מקום ובכל זמן. ולא תלה אכילה זו בקרבן הפסח אלא זו מצוה בפני עצמה ומצותה כל הלילה. אבל בשאר הרגל אכילת מצה רשות רצה אוכל מצה רצה אוכל אורז או דוחן או קליות או פירות. אבל בליל חמשה עשר בלבד חובה ומשאכל כזית יצא ידי חובתו.

ה) והנה על פסוק זה **בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש בערב**, פי' רש"י בשם המכילתא, על הא דכתיב בקרא **עד יום האחד ועשרים לחדש בערב**, וז"ל למה נאמר, והלא כבר נאמר שבעת ימים, לפי שנאמר ימים, לילות מנין, תלמוד לומר עד יום האחד ועשרים עכ"ל. פי' שלכן כתבה התורה עוד הפעם שמצות אכילת מצה, (שהוא באמת איסור חמץ), נמשכת שבעת ימים עד יום האחד ועשרים לחדש, שבפסוק שבעת ימים מצות תאכלו, כתיב רק ימים, והו"א שנוהג דוקא בימים, ליות מנין, לזה כתבה התורה עד יום האחד ועשרים לחדש, ולא כתב שבעת ימים, אלא שמתחלת מן ארבעה עשר בערב, ונמשכת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב, וזה כולל כל הזמן, בין ימים ובין לילות.

והק' על זה בחזקוני, הלא שבעת ימים מצות תאכלו אינו מצות מצה, דהא אינו חובה אלא רשות, וקרא מיירי באיסור אכילת חמץ, וא"כ איך ה' הו"א לומר שאיסור חמץ נוהג רק בימים ולא בלילות משום שנאמר שבעת ימים מצות תאכלו, הלא הפסוק מסיים שם **כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מיום הראשון עד יום השביעי**, ואפילו לילות במשמע.

(ועי' שם במזרחי שתי' שאי משום מיום הראשון עד יום השביעי אכתי לא ידעי' לילה ראשונה לאיסור חמץ, רק מיום הראשון עד סוף יום השביעי עי"ש באריכות).

ולכן מחדש החזקוני, שאפילו שהתורה לא חייבה לאכול מצה כל שבעת הימים רק לילה ראשונה, ואינו אלא רשות ולא חובה, אבל עכ"ז אם אוכלין מצה כל שבעת הימים מקבלין על זה שכר, ומקיים הפסוק **שבעת ימים מצות תאכלו**, רק אינו כמו מצה בלילה ראשונה שחובה לאכול, רק הוא רשות אם רצה לאכול אוכל ומקבל שכר ע"ז שמקיים הפסוק שבעת ימים מצות תאכלו.

והשתא אתי שפיר, שהרי הפסוק מיום הראשון עד יום השביעי קאי על איסור אכילת חמץ, וידעי' משם שנוהג גם בלילות, אבל עדיין צריכין הקרא עד יום האחד ועשרים לחדש בערב, שמירי במצות אכילת מצה כל שבעה, שאי משום הפסוק שבעת ימים מצות תאכלו הו"א בימים דוקא מקיים מצות אכילת מצה כל שבעה כשאוכל מצה, אבל לילות מנין, כשאוכל מצה בלילות כל שבעת הימים מנין לנו שמקיים הפסוק, תלמוד לומר עד יום האחד ועשרים לחדש.

ושיטה זו של החזקוני מביאו החתם סופר כמה פעמים, שמקיים מצוה באכילת מצה כל שבעה, ובחידושים דף ה' אחר שהביא דברי המזרחי שמיום הראשון עד יום השביעי אכתי לא ידעי' לילה ראשונה, ודחה דבריו עי"ש, כתב על ביאור של החזקוני בקרא "ולולי זה לא ידעתי לפרש הנך קראי".

ובשו"ת (יו"ד קצ"א) כתב על מש"כ הראשונים להביא ראי' שמברכים על מנהג, מהא דמברכים על אכילת מצה בליל יו"ט שני של גליות ואע"ג דאינו אלא מנהג אבותיהם בידיהם, וכתב דלזה י"ל קצת דס"ל כשיטת החזקוני על התורה דמצוה איכא באכילת מצה כל שבעה אע"ג דהוא רשות ואי בעי לא אכיל כלל ומש"ה אין מברכים כל ז' על מצה, מ"מ אי אכיל מצוה קעביד, וכתב ע"ז "וכבר עשיתי לו סמוכין בחידושי", וא"כ נהי דבעלמא אין מברך על מצה, מ"מ בליל יו"ט שני שייך לומר וצונו דלא גרע מקריאת הלל שכ' התוס' דשייך לומר וצונו כיון דאיכא מצוה כקורא בתורה, אע"ג דאי

לאו מנהגא דר"ח לא ה' מברך על מצות קריאת הלל אעפ"י שהוא כקורא בתורה, עי"ש.

וכדעת החזקוני הוא גם דעת הגר"א, וכך איתא בספר מעשה רב וז"ל שבעת ימים תאכל מצות כל שבעה מצוה, ואינו קורא לה רשות אלא לגבי לילה ראשונה שהוא חובה, ומצוה לגבי חובה רשות קרי ליה, ואעפ"כ מצוה מדאורייתא היא, וכן פירשו בתוס' מנחות לו: יו"ט אין צריך אות, פסח במצה סוכות בסוכה, ועוד כמה ראיות. והי' מחבב מאד מצות אכילת מצה כל שבעה, וביו"ט אחרון ה' אוכל סעודה שלישית אע"פ שלא ה' אוכל שלש סעודות בשאר יו"ט, מפני חביבות מצות אכילת מצה שזמנו הולך לו. ובמוצאי יו"ט ה' משתדל לטעום חמץ, וכן חדש באורתא דשיבסר נגהי תמניסר. והי' נמנע לאחר הפסח לאכול מצה שיוצאין בה ידי חובתו בפסח, וכ"ז להיכירא לעשיית המצוה שאין עושין אותה להנאה אלא מפני גזירת הבורא יתעלה שמו ע"כ.

ובס' ערוך השלחן (סי' תע"ה סי"ח) כתב וז"ל ודע דכך מקובלני, דאע"ג דאין חובת מצה רק בלילה הראשון, מ"מ מצוה לאכול מצה כל ימי הפסח, כדכתיב שבעת ימים תאכלו מצות, והא דקרו ליה רשות, משום דמצוה לגבי חובה רשות קרי לה, מפני שאין זה מצות עשה, אלא רצון ה' שיאכלו בני ישראל מצה כל ימי הפסח ע"כ.

ועי' בטו"ז (סי' תרס"ח סק"א) שהעיר על הא דקרינן כל ז' ימי הפסח "חג המצות", והא אין חיוב אכילת מצה אלא לילה ראשונה, ובשאר ימים אין חיוב אלא מניעת חמץ, והיה ראוי לקרותם "איסור חמץ", אלא שהכל נגרר אחר לילה ראשונה ובשביילה באו שאר הימים עכ"ד. ולפי דברי המפרשים הנ"ל שפיר קרינן כל ז' חג המצות כיון שיש מצוה לאכול מצה רק שאינו חובה אלא רשות.

ו) והנה ידוע השאלה הגדולה בהנחת תפילין בחול המועד, וכתבו התוס' במו"ק (יט.) דלמאן דדריש והי' לך לאות יצאו שבתות וימים טובים שהם עצמן אות, א"כ בחוה"מ ג"כ אין מניחין תפילין משום שאין עושין מלאכה כי אם בדבר האבד, והם עצמם אות, אבל הא ניחא רק לדעת הסוברים שאיסור מלאכה בחוה"מ הוא מדאורייתא, ולדעת הסוברים שמלאכה בחוה"מ הוא רק מדרבנן, יש לומר שאין מניחין תפילין בחוה"מ, משום שהם עצמם אות אפי' בלי איסור מלאכה, שפסח איכא מצות מצה, וסוכות איכא מצות סוכה ע"כ. ומשמע מדברי התוס' שכל ימי הפסח איכא מצות אכילת מצה ולא רק איסור חמץ. וכן משמע בשו"ת הרא"ש (כלל כג ג) בשם יש מהגאונים דאין להניח תפילין בחוה"מ שחייב בישיבת סוכה בחג, ופסח חייב באכילת מצה. וכך גם ציין הגר"א (או"ח סי' לא ס"ב) דבחוה"מ אסור להניח תפילין שימי חוה"מ גם הם אות, במצה ובסוכה.

אכן בתוס' (מנחות לו: ד"ה יצאו, עירובין צו. ד"ה ימים) כתבו שאפי' יהי' חוה"מ מותר בעשיית מלאכה אבל אין מניחין בו תפילין, משום שהם עצמן אות, סוכות בסוכה, ופסח אסור באכילת חמץ ע"כ. הרי שכתבו להדיא שסגי באיסור אכילת חמץ שיהי' הם עצמם אות, אפילו בלי מצות אכילת מצה.

והחת"ס בחידושי סוגיות (בסוגיא דמי פירות אין מחמיצין) הביא ראי' מדברי התוס' במנחות לדעת החזקוני, הגם שלשון התוס' הוא שפסח אסור באכילת חמץ, ומשמע שאיכא רק איסור חמץ ולא מצות מצה, אבל בודאי כונת התוס' למצות מצה כדעת החזקוני, שנראה דוחק שיהי' איסור אכילת חמץ אות במקום הנחת תפילין,

ולא דמי לשביתה ממלאכה בשבת דודאי דבר הניכר הוא, אבל אם סועד כל היום כל מיני מטעמים ופת הנילוש במי פירות, רק שאינו אוכל חמץ, איה האות בזה, אך אם יש מצוה בכזית מצה בכל יום אפי' אינו חיוב רק מצוה כישיבת סוכה שפיר הוי אות, ע"כ. ולדברי החת"ס לא פליגי התוס' אהדדי אלא בין התוס' במו"ק ובין התוס' במנחות ס"ל שהאות הוא אכילת מצה ולא איסור חמץ.

וכן הביא החת"ס בדרשות לפסח (תקצ"א) התוס' במו"ק לראי' לדעת החזקוני, דהאות בחוה"מ הוא מצות מצה, והוסיף שזהו כונת התורה במצות אכילת מצה כל שבעה, כדי שיהי' אות בפני עצמו. ומפרש בזה הקרא בפ' ראה ששת ימים תאכל מצות ויום השביעי עצרת, שלא מיבעיא לילה ראשונה איכא חיובא לאכול מצה, אלא אפי' ה' ימי חול המועד נמי איכא מצות לאכול מצה משום שיהי' אות בפני עצמו, אבל ביום השביעי אפי' מצוה ליכא לאכול מצה שהרי איכא אות שהוא עצרת לה' אלקיך לא תעשה מלאכה, והוי אות בפני עצמו משום איסור מלאכה ולא צריך למצות אכילת מצה כדי שיהי' לאות.

ז) ודע דהא דאיתא בגמ' שילפינן מפסוק בערב תאכלו מצות לקבעו חובה בזמה"ז בלילה ראשונה, דבר זה תלוי במחלוקת, דאיתא בגמ' פסחים כח: מחלוקת ר"י ור"ש אי חמץ מחצות ולמעלה אסור באכילה בלאו, ולדעת ר"ש דאינו אסור, הוא משום שהוקש חמץ למצה בפ' ראה לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני, ודריש בשעה שישנו בקום אכול מצה ישנו בבל תאכל חמץ, ובשעה שאינו בקום אכול מצה אינו בבל תאכל חמץ, ושעה שישנו בקום אכול מצה אינו אלא מבלילה, לכן מתחיל זמן איסור חמץ ג"כ בלילה ולא קודם לכן. אבל ר' יהודה לא דריש האי קרא להקיש חמץ למצה, אלא להקיש מצה לחמץ, ואתא לקבעו חובה בזמה"ז, שמצות אכילת מצה נוהג לדודות אפילו בזמן דליכא קרבן פסח, שנוהג כל זמן דאיכא איסור אכילת חמץ, שמצה הוקש לחמץ. היוצא לנו מזה, שר"י לא דריש לקובעו חובה בזמה"ז מבערב תאכלו מצות.

ועי' שם בס' פני יהושע שכתב לדייק בלשונו של רבי שמעון בשעה שישנו בקום אכול מצה ישנו בבל תאכל חמץ, ובשעה שאינו בקום אכול מצה אינו בבל תאכל חמץ, דבשלמא מה דאמר בשעה שישנו בקום אכול מצה ישנו בבל תאכל חמץ נחא, אבל מה שסיים ובשעה שאינו בקום אכול מצה אינו בבל תאכל חמץ קשה, שהרי לאחר לילה ראשונה אינו בקום אכול מצה, אלא הוא רשות, ואעפ"כ ישנו בבל תאכל חמץ.

וע"כ צ"ל דאע"ג שמלילה ראשונה ואילך אינן אלא רשות אפ"ה שייך לישנא דישנו בקום אכול מצה בכל שבעת ימים, כיון דכתיב בקרא שבעת ימים מצות תאכלו.

ועי' בס' הכתב והקבלה (דברים טז ח) שכתב לסייע דברי הגר"א שיש מצוה באכילת מצה כל שבעה מגמ' זו בשעה שישנו בקום אכול מצה ישנו בבל תאכל חמץ, ואם איתא שבשאר הימים אכילת מצה רשות לגמרי, מאי קאמר, והלא ודאי שגם בימים שאינו בקום אכול מצה ישנו בבל תאכל חמץ, אלא ודאי שגם בשאר ימים אע"פ שאין חיוב אכילת מצה בהם כמו בלילה הראשון, מ"מ יש מצוה באכילתה ושפיר קאמר דהוי בקום אכול מצה עי"ש.

ועוד תי' הפני יהושע שאפשר לומר דלר"ש בכל שבעת הימים הוי אכילת מצה מצוה כפשטא דקרא, דהא בגמ' קכ. משמע דהא דאין

חובה לאכול מצה אלא בלילה ראשונה ידעי' מרומיא קראי, שהכתוב אומר ששת ימים ולא שבעת ימים, נמצא ששביעי הוא רשות, ומה שביעי רשות אף ששה רשות, וא"כ אפשר לר"ש לית ליה הך דרשא, ודריש האי ששת ימים למילתא אחריתי, וממילא אתי שפיר הלשון ובשעה שאינו בקום אכול מצה אינו בבל תאכל חמץ, שכל שבעתה ימים ישנו בקום אכול מצה ע"כ. והוא חידוש נפלא שלר' שמעון אפשר שפסוק שבעת ימים מצות תאכלו, הוא כפשוטו שמצוה לאכול מצה ביום ובלילה כל שבעת הימים.

והנה שאר הדרשות שהזכיר הפני יהושע על פסוק ששת ימים תאכל מצות, מצינו בגמ' מנחות סו. רבי שמעון בן אלעזר אומר כתוב אחד אומר ששת ימים תאכל מצות, וכתוב אחד אומר שבעת ימים מצות תאכלו, הא כיצד מצה שאי אתה יכול לאוכלה שבעה מן החדש אתה יכול לאוכלה ששה מן החדש פי' שבה מיושב הסתירה בין הפסוקים, דבודאי איכא מצוה לאכול מצה שבעה ימים, וזה שהפסוק אומר ששת ימים תאכל מצות ומשמע אבל לא שבעה, בא לומר שיש מין מצה שאי אתה יכול לאוכלה אלא ששה ימים, מיום ב' של פסח ולהלן, והם מצה הבא מתבואה חדשה. ובגמ' שם הביאו זאת הדרשה לראי' כנגד דעת הצדוקים שמביאין העומר ממחרת של שבת בראשית, שאם אתה אומר כן ותמתין עד לאחר השבת נמצאת מבטל מקרא זה, כגון חל פסח בשני בשבת ולא תביא עומר עד לאחר השבת נמצא שלא תאכל מצה חדש אלא אותו יום לבדו, והכתוב אומר שששה ימים אתה אוכל מצה מן החדש. וזו כונת הפנ"י שאם רבי שמעון דריש האי קרא לזה, ובזה מיישב רומיא דקראי של ששת ימים ושבעת ימים, א"כ ממילא לית ליה קרא שאכילת מצה הוא רשות.

ובספר רבותינו בעלי התוס' בפ' ראה בפ' הריב"א כתב שלכן כתבה התורה כאן במצות מצה, שמצה של חדש אוכלין רק ששה ימים, שלכאורה הוא מקרא יתירה שהרי איסור חדש כתוב בהדיא בתורה, דאי לאו קרא זה הו"א דעשה דבערב תאכלו מצות ידחו ל"ת דחדש, אבל כעת שכתוב ששת ימים, היינו ששת ימים ולא שבעה ימים, והוי לאו הבא מכל עשה שהוא עשה, וא"כ יש כעת עשה ול"ת, ואין עשה דוחה עשה ול"ת, ע"כ. ובזה מיושב קושית התוס' בקידושין לח. הנ"ל מהירושלמי דעשה דמצה ידחה ל"ת דחדש.

ונמצינו למדין חילוק בין ב' דרשות חכז"ל באיזה "ששה ימים" הכתוב מדבר, שלדרשת חכז"ל בפסחים ששת ימים תאכל מצות הם ששת ימים הראשונים, וכדמשמע מפשוטו של מקרא, ששת ימים תאכל מצות, ויום השביעי עצרת, שיום השביעי הוא אחר הששה ימים, ולכן נקרא שביעי, אבל לדרשת חכז"ל במנחות ששת ימים תאכל מצות, הם ששה ימים האחרונים של פסח, ויום הראשון אינו בכלל, שרק ששה ימים אלו אוכלין מצה מן החדש, ולפי"ז צריך לומר שמה שמסיים הפסוק ויום השביעי עצרת, לא קאי על ששת ימים שברישא דקרא, אלא הוא יום השביעי ליום הראשון של פסח שאינו מוזכר בפסוק זה.

ועי' בחזקוני שפי' המקרא ע"ד הפשט, שששת ימים אלו הם ששה ימים אחרונים של פסח, דכתיב בפסוק שלפני זה, ופנית בבקר והלכת לאהליך, והוא בבקר של יום ב' של פסח אחר יום טוב, וע"ז קאמר הקרא של ששה ימים הנשארם משם ואילך תאכל מצות, ויום השביעי עצרת לא קאי על ששת ימים אלא שביעי ליום א' של פסח.